

4. A magyar szlengszótárak

A magyar szlengszótárak áttekintéséhez kezdve először is szlengszótáraink típusairól kell szólni, ugyanis ezt a témakört alig érintik az egyébként igen gazdag magyar szótártani szakirodalomban, ahol a szlengszótárakat általában valamelyik szótártípus egyik alfajaként mint egységes csoportot emlegetik. Egyedül SÁGI ISTVÁN könyvésze különbözteti meg nyelvi anyaga alapján az egynyelvű tárgyi csoportnyelvi szótárakon belül a tolvajnyelvi és a diáknyelvi szótárakat (1922: 38), mások homogén típusként kezelik a szlengszótárakat, így például az angol szótárakról írva ORSZÁGH LÁSZLÓ (1966a: 361–362), majd a magyar lexicográfiai szakirodalmat számba véve MAGAY TAMÁS is (1966: 376; 2004: 38–39, 2006: 184–185).

Ezt a besorolásmódot sokáig teljesen természetesnek és elfogadhatónak tekintettük, hiszen szlengszótáraink az 1970-es évekig szinte kivétel nélkül kis terjedelmű, néhány szavas magyar köznyelvi értelmezést tartalmazó szójegyzékek voltak, esetleg egy-egy kisebb tanulmánnyal, témaköri vagy szinonimamutatóval ellátva. Viszonylag egységes feldolgozásmódjuk és kis számuk miatt nem volt szükség részletesebb felosztásra még az elméleti munkákban sem. („Szótártípusok” c. tanulmányában például O. NAGY GÁBOR a speciális (nyelvtudományi, nyelvművelő) szótárak egyik alfajaként említi az argószótárakat: 1970: 144.)

Az 1990-es évek folyamán azonban megnövekedett annyira szlengszótáraink száma, hogy funkciójuk (vö. O. NAGY 1970: 141), feldolgozásmódjuk és a bennük foglalt nyelvi anyag alapján már nem kezelhetjük őket homogén kategóriaként, bár tagadhatatlan, hogy továbbra is a bennük leírt szleng típusa alapján lehet a legmarkánsabban elkülöníteni őket; a funkció szerinti osztályozáshoz jóval kevésbé (bár egyre növekvő számban) találni közöttük a hagyományos értelmező jellegűtől eltérő szlengszótárt.

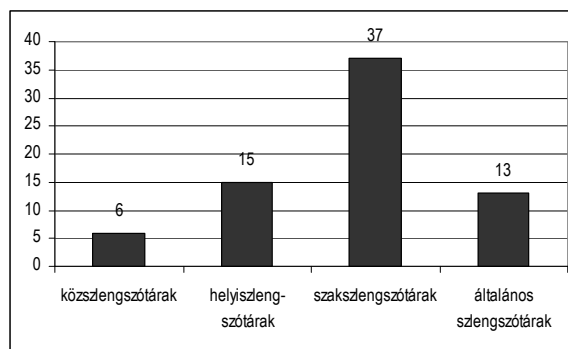
4.1. A szlengszótárak szleng típusa szerint

A szleng — mint ma már közismert — nem egységes nyelvi jelenség, a magyar szakirodalomban három fő típusát szokás megkülönböztetni: a *közszleng*, ami a nyelvet beszélők számára általánosan ismert dolgokat, fogalmakat megnevező országszerte elterjedt szlengjelenségek összefoglaló neve; a *nagycsoport-szlengek*, amelyek alapvetően a területileg korlátozott érvényességű *helyi szlengek*re és a foglalkozás, hobbi, érdeklődés alapján tömörülő csoportokban kialakuló *szakszlengek*re oszthatók; továbbá a *kiscsoport-szlengek*, amelyek — szemben a fentebb sorolt, a nyelvészi absztrakció által létrehozott típusokkal — a beszélőközösségek valóságosan létező szlengjei (részletesebben: KIS 1997: 248–251).

Mivel a kiscsoport-szlengeket a szociológiai értelemben vett, maximum egy-két tucat ember alkotta kiscsoportokban használják, ezek szótári leírásával nem igen találkozhatunk, ugyanis az eddigi megfigyelések szerint egy ekkora csoport

szótárazható szókincsmennyisége nem éri el a szokásos szótárakhoz szükséges méretet. Ráadásul egy-egy kiscsoport szlengje a csoport tartózkodási helyének és életmódjának, foglalkozásának, életkorának stb. megfelelően jelentős átfedést szokott mutatni más kiscsoportokéval, ezért az egy-egy kiscsoportban megfigyelt szlenganyagot más kiscsoportokéval együtt helyi vagy szakszleng (leggyakrabban helyi szakszleng) szótárakban gyűjtik össze.

Mindezeket figyelembe véve létező szlengszótárainknak a bennük foglalt nyelvi anyag alapján az alábbi három fajtáját írhatjuk le: közszlengszótárak, helyi-szleng-szótárak, szakszlengszótárak, illetve ezek mellé felvehetjük a több szleng-típust is bemutató *á l t a l á n o s* szlengszótárakat. E típusok megoszlása a következő:

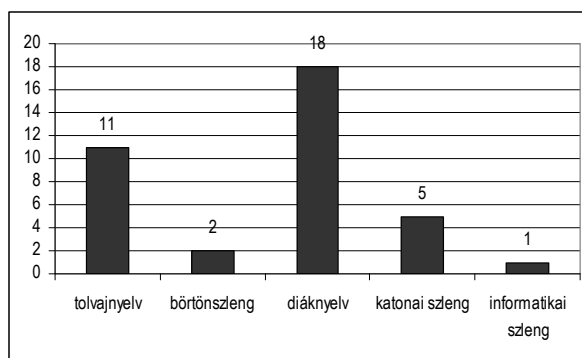
3. ábra: *A magyar szlengszótárak megoszlása*

4.1.1. Közszlengszótárak. Ez a szlengszótártípus mindig is meglehetősen ritka volt, hisz ahogyan szinte lehetetlen „tisztá”, például szaknyelvi elemektől mentes köznyelvi vagy nyelvjárási szókincset találni, ugyanúgy nagyon nehéz „tisztá” közszlengre bukkannunk is. A szleng egyébként is jellegzetesen kiscsoportokban (nyelvi oldalról nézve beszédközösségekben) kialakuló szociolektus, márpedig a kiscsoportok létrejötte szinte mindig valamilyen együttes tevékenységhez és közös célhoz kapcsolódik, ami természetesen a csoport szakmai vonásait erősíti. A régebbi művek közül talán WHITE (1960): *Dictionary of Hungarian Slang* [A magyar szleng szótára] c. munkája és NAGY F. (1980): *Magyar zsargon (tolvajnyelv) szótár*-a sorolható ebbe a csoportba. Az utóbbi időben keletkezett művek esetében vagy a nyelvtanítási szándék (GERENCSEN 2004, TAKÁCS 2002), vagy a magyar szleng idegen anyanyelvűeknek való bemutatása (DAHN 1999) magyarázza, hogy a szótár készítője a közszlenget tette meg szótára tárgyává. Jobb híján sorolhatjuk részben a közszlengszótárak közé az ÚJ PÉTER szerkesztette *Internetto zsargon*-t (1997), amelynek anyaga egy internetes fórum olvasói által gyűlt össze, és amely emiatt jelentős részben szakszlengbeli (az informatikához kötődő) szavakból áll, emellett azonban számtalan sem szakmai, sem területi kötöttséget nem mutató kifejezése miatt közszlengszótárként is tekinthetünk rá.

4.1.2. Helyiszleng-szótárak. Jóllehet a helyi (területi) szleng fogalma új a magyar szlengkutatásban, néhány korai munka — például *A pesti tájszólás kis szótára* (1904) vagy KABDEBÓ OSZKÁR (1917): *Pesti jassz-szótár-a* — már régóta képviseli ezt a típust. Feltűnő, bár teljesen természetes, hogy helyiszleng-szótáraink közül sok Budapesthez kapcsolódik (ZOLNAY–GEDÉNYI 1960, 1961, 1996, SZABÓ D. 2004): akárcsak Bécs, Párizs, London, Helsinki, Moszkva stb., Budapest szintén kitermelte a maga jellegzetesen nagyvárosi szlengjét. Az első helyiszleng-szótárak szókincsük témaköreit tekintve a közszlengszótárakra hasonlítanak, újabb változataik viszont inkább a szakszlenget képviselik: GÉMES (1982): *A kecskeméti diáknyelv szótára*, KÖVESDI–SZILÁGYI (1988): *Egy nagykanizsai laktanya nyelve és folklórja* stb. Ezek a szótárak — mint látható — többségükben egy település valamely szakszlengjét gyűjtik össze, így egyúttal szakszlengszótárként is számon kell őket tartanunk (ld. még FÜLÖP 1991, TÓTH 1990, VASNÉ 2010). Azt sem hallgathatjuk el, hogy ezek a szótárak (vö. még CSÁNYINÉ (1987): *Egy miskolci szakközépiskola diákszavai*, PAPP (1944b): *Technikus argot*) sokszor nem is egy település, hanem egy intézmény (laktanya, iskola) szlengszókincsét dolgozzák fel. MATIJEVICS LAJOSnak köszönhetően készültek több település szlengjét bemutató, regionális (adott esetben: vajdasági) szlengszótárak is (MATIJEVICS 1972a, 1979).

A helyiszleng-szótárak természetesen nagy mennyiségben tartalmaznak olyan szavakat és kifejezéseket, melyek nem csak a kutatott területen élnek, hiszen a gyűjtés célja soha nem a területi sajátosságok, hanem egy kisebb vagy nagyobb közösség nyelvének a feltérképezése volt, márpedig egy-egy közösség szlengjében általában több különböző szlengtípus is fellelhető. Emiatt ezek a munkák sokkal inkább tekinthetők köz- vagy szakszlengszótáraknak, mint egy régió vagy település szlengjét bemutató köteteknek.

4.1.3. Szakszlengszótárak. A szótárakban foglalt nyelvi anyag szempontjából a szakszlengszótárak képviselik a legjelentősebb és a legváltozatosabb típust. A magyar szakszlengek alábbi fontosabb típusairól készültek szótárak:

4. ábra: A magyar szakszlengszótárak megoszlása

4.1.3.1. Tolvajnyelvi szótárak. A diáknyelv mellett a tolvajnyelv a legjobban adatolt magyar szlengtípus. Első szleng szójegyzékeink²⁰ is ezt képviselik, és elsősorban a bűnözőket és bűnügyeket bemutató újságíróknak (JENŐ–VETŐ 1900, SZIRMAY 1924)²¹, valamint a bűnüldöző szerveknek, rendőröknek, nyomozóknak köszönhetően (pl. A tolvajnyelv szótára 1911, KÁLNAY–BENKES 1926, KISS 1963, BOROSS–SZÜTS 1987)²² napjainkig tizenegy tolvajnyelvi szótár és jóval több tolvajnyelvi szójegyzék látott napvilágot.

Ezek között a munkák között találunk olyat is, amelyik nem a magyar argót mutatja be. Mint erről a 12. lapon a 11. lábjegyzetben már szó volt, első önálló könyvként megjelent szlengszótárunk, THIELE (1882): *Tolvaj-nyelv (mely Európa legnagyobb részében nem csak a tolvajok, hanem az orgazdák és hozzátartozók által is használtatik)* című munkája egy német könyv magyarra fordításaként született, és a német tolvajnyelv szavait értelmezi magyarul. Ebből a szempontból hasonlít hozzá az *Orosz bűnözői zsargon szótár* (BALOGH 1997).²³ Ezekről a munkáktól eltekintve azonban tolvajnyelvi szótáraink a magyar argó értelmező jellegű, köznyelvi magyarázatot adó, betűrendes szótárai.

Kérdéses, bár magam ide vettem, KABDEBÓ OSZKÁR (1917): *Pesti jassz-szótár*-ának a tolvajnyelvi szótárak közé számítása. A jasszok, mint maga a szerző hangsúlyozza is, nem tolvajok (5–6), nyelvük azonban nagyon sokban megegyezik a tolvajnyelvvvel, ezért ezt a művet is a tolvajnyelvi szótárak közé soroltam. (A jasszokhoz és a jassznyelvhez ld. még: NEMES 1935: 27–28, ADAMETZ 1947: 93–99.)

Az argónak a szakszlengek közötti kiemelkedő kutatottságát mutatja a szótárak számán túl az is, hogy a legkorábbi szókinsközlések között eleinte csak tolvajnyelvieket találunk. Ha a helytartótanács nyomtatott körleveleként (azaz nem publikációként) szétküldött *Hajdúsági szójegyzék*-et (1782) még nem is számítjuk ide, TORONYAI KÁROLY könyvecskéjének tolvajnyelvi szavakat listázó fejezetével (TORONYAI 1862: 27–33) már mint az első megjelent tolvajnyelvi szójegyzékünkkel számolhatunk, majd ezt követte egy méretében már az önálló szótárakkal vetélkedő, jó 800 szavas gyűjtemény BERKES KÁLMÁN (1888): *A tolvaj élet ismertetése* c. könyvében (Tolvajszavak gyűjteménye: 101–139; ugyanitt található egy „A tolvajnyelvről” szóló ismertetés (98–100), továbbá a „Tolvaj számok” (139–140) és a „Beszélgetések tolvajnyelven” (141–182) című fejezet).

²⁰ Miskolci szójegyzék 1775, Piarista szójegyzék 1775, Zsivány Szók 1776, Hajdúsági szójegyzék 1782, Egri szójegyzék é. n. Részletes leírásuk *A magyar szlengkutatás bibliográfiájában* található (KIS 2011: 59, 76–77, 79–83, 142, 173, 237–237).

²¹ Akadnak még további újságírók készítette viszonylag bőséges szójegyzékek is, pl. TÁBORI–SZÉKELY 1908, ZOMBORI 1988

²² A tolvajnyelv terjedelmesebb rendőrségi szójegyzékei még: A tolvajnyelv 1929, KEMÉNY 1937, KEPES 1945.

²³ Az orosz tolvajnyelvhez magyarul ld. még: KOVÁCS–SZTRÉS 1989: 209–244.

TORONYAI és BERKES anyagát az őket követő szótárak készítői (főleg JENŐ–VETŐ 1900 és A tolvajnyelv szótára 1911) sorra beépítették munkájukba, BERKES szójegyzéke még német fordításban is hozzáférhetővé vált (BERKES 1889, ENDRÖDY 1897, 1898).

Míg régebbi tolvajnyelvi szótáraink elég tisztán és keveredésmentesen a bűnözők szlengjét gyűjtötték össze, a legutóbb megjelent argószótárak csak némi fenntartással tekinthetők valódi tolvajnyelvi szótárnak, ezek ugyanis jelentős részben közszlenget tartalmaznak, mint például BOROSS–SZÜTS: *A mai magyar argó kisszótára* (1987) és *Megszólal az alvilág...* (1990) c. munkája; FAZAKAS: *Jasszok, zsarók, cafkavágók* c. könyve (1991) pedig szándékosan — „a »műfaj« szubjektív történeti keresztmetszete” (11) akarván lenni — válogat a különböző tolvajnyelvi és szlengszótárakból, kiegészítve ezt saját gyűjtésével.²⁴

A tolvajnyelv, mint maga a bűnözőtársadalom (ld. pl. TORONYAI munkájában: 1862: 9–26, 34–55), további belső típusokra bomlik²⁵, de ezeket a belső csoportnyelveket eddig még önálló szótárban nem dolgozták fel. Aránylag gazdag szójegyzékkel rendelkezünk a hamiskártyások szlengjéről (PARLAGHY 1898: 167–170, ZOLNAY 1933), és van, bár lényegesen kisebb gyűjtemény a prostituáltakról is (ZOMBORI 1986: 236–239).²⁶

4.1.3.2. Börtönszlengszótárak. A börtönszleng a tolvajnyelv mellett a bűnözői szlengek másik ismert fajtája. Különválasztásukat az indokolja, hogy meglehetősen valószínűnek látszik, hogy „a szabadlábbon lévő bűnözői csoportok életmódja, a csoportokban uralkodó szokások és viselkedési formák, valamint a csoportokat létrehozó és működtető szabályok élesen eltérnek a börtönben mint szociológiai értelemben is zárt intézményben tapasztalhatóaktól, ami alapján joggal feltételezhetjük, hogy a börtönben kialakult szleng más jellemzőkkel rendelkezik, mint a szabadon élő bűnözőké” (SZABÓ E. 2008: 9).

Elkülönítésük nehézségeiről szólva teljesen igaza van SZABÓ EDINÁnak, amikor kifejti, hogy a „tolvajnyelv és a börtönszleng szétválasztása az elmúlt bő száz évben megjelent bűnözői szótárak alapján szinte lehetetlen, azonban mindenképpen abból kell kiindulnunk, hogy argószótáraink nyelvi anyaga jelentős részben (bár nehezen kimutathatóan és bizonyíthatóan) a börtönszlenget képviseli

²⁴ Gyűjtésének körülményei miatt bizonytalan, hogy valóban bűnözői szlenget tartalmaz MATIJEVICS LAJOS (1972b): „Vajdasági magyar argószótár” c. szójegyzéke. MATIJEVICS adatközlői „munkakerülők, csavargók, naplopók, utcalányok, csempészek, hordárok, utcaseprők sorából kerültek ki”, az ő beszélgetéseiket figyelte, jegyzetelte éjjelente titokban a közelükben letelepedve (i. m. 72–73).

²⁵ JENŐ és VETŐ *A magyar tolvajnyelv és szótára*-ban 1. a közönséges tolvajszókat, 2. a hamis kártyások, 3. a csirkefogók, 4. a kéjnők és 5. a lókupeczek nyelvét említi a magyar tolvajnyelv fő fajaiként (JENŐ–VETŐ 1900: 31).

²⁶ Állítólag az 1990–1991. körül megjelent *Prostituáltak Világa* c. lap egyik számában is található egy kis szójegyzék, de ennek nem sikerült a nyomára bukkannom.

seli, hiszen vélhetőleg börtönökben, különböző bűnüldözési és büntetés-végrehajtási intézményekben gyűjtötték össze őket. Az ugyanis meglehetősen nehezen képzelhető el, hogy aktívan bűnöző csoportok egy életmódjuk — melynek része a nyelvük is — iránt érdeklődő idegent maguk közé beengednének. Ebből természetesen az is következik, hogy a »valódi« tolvajnyelv (szemben a börtönszlenggel) kevésbé kerülhetett a kutatók szeme elé.” (SZABÓ E. 2008: 9).

A magyar börtönszlengről (néhány kisebb szójegyzék után)²⁷ csak a 2000-es évek elején készült el egy aprócska, meglehetősen szakszerűtlenül összeállított kis füzet (FARKAS 2004), majd ezt egy sokkal alaposabb, egész országra kiterjedő gyűjtésű, lexikográfiaiilag is megbízható mű, SZABÓ EDINA (2008): *A magyar börtönszleng szótára* című munkája követte, amelynek 5096 szócikkben közzéadott anyaga tíz év alatt, közel ezer adatközlő kikérdezésével gyűlt össze tizenhat büntetés-végrehajtási intézetből (vö. SZABÓ E. 2008: 49).

A börtönszleng egyik speciális változatáról, a recski internáló tábor nyelvéről (lényegében a magyar lágerszlengről) is fellelhető valamennyi adat ERDEY SÁNDOR *A recski tábor rabjai* című kötetében (ERDEY 1984: 263–270), de szótár terjedelmű munka erről a nyelvváltozatról nem készült.

4.1.3.3. Diáknyelvi szótárak. A tolvajnyelvhez hasonlóan régóta ismert és viszonylag gazdagon adatolt csoportnyelvünk a diáknyelv. A magyar szleng első magyar adatokat tartalmazó önálló szótára éppen egy diáknyelvi szótár (DOBOS KÁROLY (1898b): *A magyar diáknyelv és szótára*), és azóta is kisebb-nagyobb rendszerességgel születtek és születnek diáknyelvi szókinccset bemutató munkák.

A diáknyelvi szótárak többsége egy(-két) iskola, város diákszlengjét dolgozza fel (CSÁNYINÉ 1987, GÉMES 1982, PAPP 1944b, RÓNAKY 1995, 1997, 1999, SZABÓ D. 2004, TÓTH 1990, VASNÉ 2010)²⁸, de legelső diáknyelvi szótárunk óta (DOBOS 1898b) előfordul, hogy a magyar nyelvterület sok pontjáról (THOMANN–TÓTH 1994) vagy egy összefüggő régiójából (MATIJEVICS 1972a) szolgáltatnak adatokat. (Ez az utóbbi három szótár szócikkeiben megadja az egyes szavak gyűjtési helyét is, így az egyes települések diáknyelvének vizsgálatára is felhasználható.) Országos gyűjtésűnek tekinthetjük az ifjúsági nyelvi pályázatokra beérkezett dolgozatokból összeállított szótárakat is (KARDOS–SZÜTS 1995, SZÜTS 2008, MAGYAR 2003), a legnagyobb gyűjtési terület és a legnagyobb szókinccs azonban mindenképpen HOFFMANN OTTÓ (1996): *Mini-tini-szótár*-ához kötődik. HOFFMANN szótára az egész magyar nyelvterületről gyűjtött negyed-

²⁷ Vö. C. FEHÉR 1991: 122–124, SZABÓ E. 1998, SZABÓ K. 1994. Ismerünk egy 1960-as években a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben készült kéziratot gyűjtést is (amelynek anyaga furcsa módon lényegében megegyezik a KISS KÁROLY (1963) szótárában találhatóival), de ezt készítője, VELKEI LÁSZLÓ megyei főügyészségi ügyész soha sem publikálta, mindössze egy rövidebb válogatás látott belőle napvilágot VÁRHELYI ANDRÁS (1992): *Fegyház* c. könyvében (210–214).

²⁸ Vannak ilyen típusú szójegyzékeink is: A budapesti volapük 1901, LÉNÁRT 1914, S. SZABÓ 1940 stb.

milliók korpuszából állt össze, és teaurusz jellegű szinonimaszótári elrendezésben mintegy 32 500 adatot dolgoz fel. Két szlengszótárunk (PARAPATICS 2008, Szleng szótár 1998) gyűjtési területéről nincs megbízható információ, ezeket leginkább a bennük fogalt szókincs tematikája alapján tekinthetjük diáknyelvi szótárnak.

4.1.3.4. Katonai szlengszótárak. A sorkatonai szleng a diáknyelv mellett az egyik legtöbbek által beszélt szakszlengünk volt a 20. század végéig, a sorkatonaság 2004-ben bekövetkezett megszüntetéséig. Ehhez képest a II. világháború előtről csak kisebb szójegyzékeket ismerünk róla (ld. KIS 2008a: 31–34, első-sorban 13–14. és 17. jegyz.), terjedelmesebb (és teljesebb), egy laktanya egy évének katonai szlengjét bemutató szótárak pedig csak az 1980-as években készültek (KÖVESDI–SZILÁGYI 1988, FÜLÖP 1991). Úgyszintén az 1980-as évtized katonai szlengjét dolgozza fel az első országos gyűjtésű katonai szlengszótárunk (KIS 1991), illetve ennek változatlan tartalmú, a nagyközönségnek szánt kiadása is (KIS 1992). E munka második, bővített kiadása (KIS 2008a) már az 1950-es évektől 2004-ig terjedő időszakból tárgyalja a sorkatonák szlengjét, így jelenleg ez a legátfogóbb magyar katonai szlengszótár, amely egyébként az egyes szócikkeiben megadja az adott szó vagy jelentés előfordulásának évtizedét is, ilyen módon a bemutatott félévszázad katonai szlengjének történeti szótáraként is használható.

A katonai szleng egy speciális típusát a határőrök szlengje képezi; erről VASKÓ PÉTER (1999) szótár terjedelmű szójegyzékéből, *A ferihegyi határőrök nyelve és folklórája*-ból alkothatunk képet.

4.1.3.5. Informatikai szlengszótár. Valódi magyar informatikai szlengszótár — bármilyen meglepő is ez — nem létezik. A NYÍRŐ ANDRÁS gyűjtötte, ÚJ PÉTER szerkesztette *Internetto zsargon-t* (1997) ugyan részben annak tekinthetjük, ámbar sokkal inkább az 1990-es évek közepén az *Internetto* portál körül kialakult internetes közösség nyelvét olvashatjuk benne. Mivel azonban ezt a közösséget épp a számítógép- és internethasználat fűzte össze, nem véletlen, hogy ebben a szótárban nagyobb mennyiségben előfordulnak az informatikai szleng kifejezései is.

4.1.3.6. Szótáraink között további szakszlengszótárakat nem találunk. Szójegyzékek ugyan akadnak a *k á r t y a j á t é k o s o k* (KÁZMÉRI 1921: 33–46, 54–57, ZOLNAY 1928: 311–364), a *k á b í t ó s z e r - é l v e z ő k* (KURDICS 1996: 203–205, HEITER 2001, ld. még PICK 1977, 1978; FAZEKAS 1993), a *s z í n é s z e k* (HARMAT 1911, GALAMB 1927)²⁹ vagy a (rock-, elektronikus)

²⁹ Állítólag DÉNES OSZKÁRNak is megjelent egy „Duma szótár”-a a *Színházi Élet*-ben, de erről a forrásról több adatom nincs.

zene szlengjéről (ZSUPOS 2000, PONGRÁCZ 1980: 176) stb., de ezek szótárban történt feldolgozásáról nincsen tudomásom.

4.1.4. Általános szlengszótárak. Az általános szlengszótárak azok a munkák, amelyek egy szótáron belül igyekeznek bemutatni a szleng több (esetleg valamennyi ismert) fajtáját. Az általános szlengszótárak legjelentősebb képviselője *A magyar fattyúnyelv szótára*, ZOLNAY VILMOS és GEDÉNYI MIHÁLY kéziratban maradt alkotása (1967). Ez a szótár ugyan napjainkban már nem felel meg (és talán a maga korában sem felelt meg) mindenben a tudományos követelményeknek, de a mögötte lévő szlengszemlélet és a benne összegyűjtött több tízezer adat révén így is a magyar szlengkutatás és -lexikográfia egyik kiemelkedő alkotása. Hasonló terjedelmű és jellegű szótár a magyar szlengről az elkövetkező évtizedekben nemigen fog napvilágot látni, így különösen sajnálatosnak tarthatjuk, hogy különböző személyes(kedő) és tudománypolitikai okok miatt (erről ld. ZOLNAY–GEDÉNYI 1967: I, 0184–0213; vö. még KIS 2000) a fattyúnyelvi szótár nem jelenhetett meg. Ennek a szótárnak a kiadási lehetőségeit keresve, az anyag bizonyos szempontú szűkítésével készültek további szintén általános szlengszótárak is (ZOLNAY–GEDÉNYI 1960, 1961, 1970), de kiadóra ezek sem találtak.

Az újabb munkák közül ANDRÁS–KÖVECSES magyar–angol (1989, 1994) és angol–magyar szlengszótára (1991, 1995) említhető mint általános szlengszótár: alvilági, diáknyelvi és katonai szlengből való szavakat, illetve korosztályonként különböző szlengek szókincsét (ANDRÁS–KÖVECSES 1989: 26–27) vették fel szótáraikba a szerzők, akik e szótárak elsődleges funkcióját figyelembe véve természetesen leginkább a közszlengből válogattak. Ugyanez mondható el KÖVECSES *Magyar szlengszótár-áról* (1998, 2009) és TIMÁR–FAZAKAS (2003) munkájáról is. A PÁTROVICS-féle *Német szlengszótár* (2004) szintén általános szótár, bár a közszlengen kívüli merítése szűkebb az ANDRÁS–KÖVECSES szerzőpárosénál, és elsősorban az ifjúsági nyelvre helyezi a hangsúlyt.

A megjelent általános szlengszótárak közül kiemelkedik FENYVESI ISTVÁN (2001): *Orosz–magyar és magyar–orosz szlengszótár-a*. Ez a munka nemcsak terjedelmében múlja felül társait, hanem abban is, hogy igen bőven válogat a teljes 20., sőt részben a 19. század orosz szlengjéből és annak legkülönbözőbb fajtáiból a tolvaj-, börtön- és rendőrnnyelvtől az autóvezetők, taxisok, vadászok, kártyások, zenészek, repülősök szlengjén át a sportolók, hippik, kábítószerfogyasztók stb. szlengjéig. Ráadásul mindezt úgy teszi, hogy szinte kivétel nélkül magyar szlengmegfelelőket is rendel az orosz szlengszavakhoz, azaz igen gazdag magyar szlenganyagot is feldolgoz.

4.2. A magyar szlengszótárak lexikográfiai típusai

Funkciójuk, azaz lexikográfiai típusaik (vö. O. NAGY 1970: 141–145) szerint rendezve kevésbé változatos a szlengszótárak mutatta kép, mint a szleng típusai

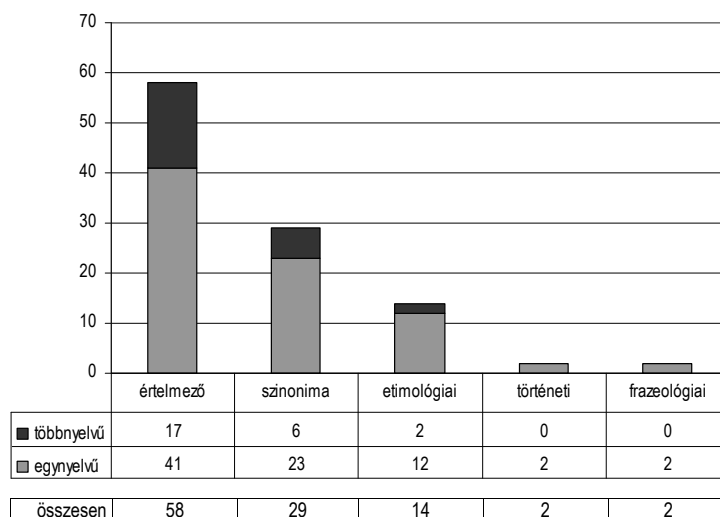

felől nézve. E szerint alapvetően két nagy csoportra oszthatjuk őket: az egy- és a többnyelvű szlengszótárakra.

Mint minden szótár, a szlengszótárak is — közvetve (fogalmi csoportba sorolással, példamondatokkal) vagy közvetlenül (körülríással, szinonimákkal) — megadják a szócikkeikben bemutatott szlengszavak vagy -kifejezések jelentését. Azokat a szótárakat, amelyek csak a jelentést közlik (esetleg grammatikai vagy a használatra vonatkozó és egyéb stilisztikai megjegyzésekkel), értelmező szótáraknak tekinthetjük. Az egynyelvű magyar szlengszótárak esetében az értelmezés nyelvváltozata kivétel nélkül a magyar sztenderd (köznyelv), míg a többnyelvű szlengszótárak között az értelmezés megadása során kétféle gyakorlattal találkozhatunk: az értelmezés történhet egyrészt a célnyelvi sztenderden (pl. amikor az angol szlengszavakat a magyar köznyelvben megfogalmazott jelentéssel mutatják be: ezek a többnyelvű értelmező szótárak), vagy — szlengszótárakról lévén szó — előfordul az is (esetleg a köznyelvi értelmezést kiegészítve), hogy a célnyelv szlengjéből rendelnek azonos jelentésű szlengszavakat a forrásnyelvi szlengkifejezésekhez. A többnyelvű szótáraknak ezt a típusát nevezhetjük (valódi) fordítói szótáraknak.

Az értelmező szótárakon kívül, előfordulnak szlengszótáraink között rokon értelmű megfelelőket megadó egy- és többnyelvű szinonimaszótárak (illetve ezek altípusaként tezauruszok, amelyek nem betűrendben, hanem témakör szerint rendezik el anyagukat); továbbá történeti, etimológiai és frazeológiai szlengszótárak is.

A nyelvtudományi szempontból fontosabb szótárfajták közül az alábbi típusok találhatók meg a magyar szlengszótárak között:

5. ábra: A magyar szlengszótárak lexikográfiai típusai

4.2.1. Egynyelvű szlengszótárak

4.2.1.1. Értelmező szótárak. Legtöbb szlengszótárunk pusztán a szleng egy (ritkábban több) fajtájának szókincsét szándékozik közzétenni. A nyelvi anyag közlésére a szótárkészítők a leggyakrabban rövid, többnyire néhány szavas köznyelvi értelmezéssel ellátott szólistákat készítenek. Az így készült munkákat leginkább értelmező szótáraknak tekinthetjük, hisz céljuk az — mint a köznyelvi értelmező szótáraké is —, hogy a szókincs kiválasztott részét értelmezzék, azaz a jelentéstartalom főbb elemeivel körülírják, rokon értelmű szók segítségével kifejtsék, magyarázzák (H. BOTTYÁNFY et al. 1987: 14). Az értelmezés mellett az újabb munkák megadják a címszavak szófaját, továbbá ragos alakokat, stilisztikai minősítéseket, példamondatokat stb. is beépítenek szócikkeikbe.

A szótárban szereplő szlengszavak és -kifejezések jelentésének értelmező szótári jellegű megadásával lényegében az összes magyar szlengszótárban található, bár az értelmezés szakszerűsége meglehetősen nagy különbségeket mutat az *Internetto zsargon*-ban (ÚJ 1997) jellegzetesen előforduló, inkább a használati helyzetet felvázoló szituatív leírástól a nyelvészeti lexikográfiában elvárt precíz, minősítésekkel ellátott, példamondatokkal illusztrált jelentésmegadásig (pl. KÖVESDI–SZILÁGYI 1988, KIS 2008a).

4.2.1.2. Szinonimaszótárak. A szlengszavak jelentésének megadása, azaz az értelmezés mellett sok szlengszótárunkban további, illetve más szótárépítési szempontok is érvényesülnek. Nem ritka például a szótári rész után álló (sokszor a szókincsnek csak egy részét felölelő) *s z i n o n i m a - v a g y t é m a k ö r i m u t a t ó*. Ez több szlengszótárban megtalálható, például SZIRMAY (1924: 51–61), KÁLNAY–BENKES (1926: 5–17), BOROSS–SZÜTS (1987: 41–56, 1990: 32–48) tolvajnyelvi szótárában. Az ilyen mellékletszerű fejezetekben akad példa betűrendes szinonimaszótárra, amikor az ábécérendbe sorolt köznyelvi vezérszavak alatt vannak felsorolva a szlengszinonimák (KARDOS–SZÜTS 1995: 151–197, Szleng szótár 1998: 5–51, KÖVECSES 1998: 323–360, 2009: 303–336, SZÜTS 2008: 137–176), és találunk témakörök szerinti (tezaurusz jellegű) elrendezést is (SZIRMAY és KÁLNAY–BENKES már említett munkáján túl tematikus elrendezés látható RÓNAKY (1995/1997/1999) könyvének szójegyzékében (1999: 107–49) és PARAPATICS könyvében (2008: 125–143) is. Kerül olyan megoldás is, amely keveri a kétféle szinonimamutatózást: VASNÉ TÓTH KORNÉLIA szótárában részben betűrendbe szedett köznyelvi megfelelők után vannak felsorolva a diáknyelv rokon értelmű szavai, de a fontosabb, gazdagabb diáknyelvi szócsoportokat (osztályzatok, tantárgyak stb.) témakörök alapján csoportosítja (VASNÉ 2010: 111–121). A köteteknek ezeket a részeit — még ha maguk nem is így nevezik, hanem pl. a „szavak tárgykörök szerinti csoportosításá”-nak (MATIJEVICS 1972: 79) — mindenképpen szinonimagyűjteményeknek tekinthetjük.

A szlengszinonimáknak egy-egy köznyelvi vezérszó alá való csoportosítása és önálló fejezetben való felsorolása helyett néhány szlengszótárunk más megoldáso-

kat alkalmaz a rokon értelmű szavak bemutatására. KIS TAMÁS katonai szlengszótárai (1991, 1992, 2008a) és SZABÓ EDINA börtönszlengszótára (2008) például a szócikkeken belül, a jelentésmeghatározások befejező részében egy másik címszó megadásával ún. vezérszócikkekre utal, és ezekben a vezérszócikkeken vannak felsorolva a szinonim szavak. (Vö. SZABÓ EDINÁNÁL: **adi** fn *gyak* Ötszáz forint(os bankjegy). — **kékhasú, lila, meredtszemű, nagycsákó. kékhasú** fn *ritk* Ötszáz forint(os bankjegy); **adi. lila** fn *ritk* Ötszáz forint(os bankjegy); **adi.** Stb.)

Ezekben a szótárakban tehát a szinonimák csak egy szócikkben vannak megadva, a többi szócikkből pedig erre a vezérszócikkekre történik utalás. *A sárbogárdi diáknyelv szótára* (TÓTH 1990) hasonló módon jár el, de ez a munka minden érintett szócikkben felsorolja az összes rokon értelmű szót.

Mivel témakörök alapján szerveződik, és szinonimákat is felsorol, bizonyos értelemben teaurusz jellegű szinonimaszótárként tekinthetünk ZOLNAY és GEDÉNYI (1996): *A régi Budapest a fattyúnyelvben* című könyvére is, amelyben egy-egy fejezet egy-egy témakör szavait tartalmazza betűrendes szócikkeken. Ehhez hasonló az elrendezése MATIJEVICS (1979): *Az utca nyelve* c. könyvének is.

Az eddig felsorolt munkák — mint látható — valójában nem szinonimaszótárak, azonban a bennük található mutató miatt akként is használhatók. Valódi szinonimaszótár — amelynek szerkezetét a rokon értelmű szavak szerinti összerendezés határozza meg alapvetően, azaz amelybe a szinonimák nem mellékletként, a betűrendes értelmező szótárt kiegészítő mutatóként kerülnek bele — mindössze kettő akad az egynyelvű magyar szlengszótárak között (mindkettő tematikusan szerveződő teaurusz): ZOLNAY–GEDÉNYI (1970): *A magyar fattyúnyelv szinonimái* c. munkája, melyben *A magyar fattyúnyelv szótára*-nak (1967) teljes szókincsét rendezték a szerzők témakörök szerint köznyelvi címszavak alá, valamint teljes egészében szinonimaszótár HOFFMANN OTTÓ (1996): *Mini-tini-szótár*-a is. Ez utóbbi 32 500 adatát PÓRA klasszikus szinonimaszótárának (PÓRA 1907) elrendezési elveit követve 23 nagyobb fogalmi kör alá, azokon belül mintegy 1760 címszóba rendezetten, azaz egyféle hatalmas „témaköri szinonimamutatóként” közli.

A *Mini-tini-szótár*-nál tagoltabb szerkezetű ZOLNAY és GEDÉNYI szótára. Készítőinek elsődleges célja egy köznyelv–fattyúnyelv elrendezésű szótár létrehozása volt, amelynek szerkesztése során a szavakat kis számú főcsoportokba, majd ezek alá rendelt további alcsoportokba sorolták (pl. a villamos részeit [ütköző, kapaszkodó stb.] megnevező szavak elhelyezésekor: **G.** Társas-közösségi élet. **VI.** Közlekedés. **5.** Vasúti járművek. **f.** Villamos. **f-1.** Kellékek). Fontos szempont volt a logikus rendszerezés, az áttekinthetőség, ügyeltek rá, hogy az egyes csoportokba se túl sok, se túl kevés szó ne kerüljön. Ezt természetesen csak úgy lehetett megvalósítani, hogy az egy csoportba kerülő szavak esetenként tágabb fogalmi csoportot alkotnak, míg máskor valódi szinonimák kerültek a szótárt felépítő blokkokba, hiszen míg a tolvajlásra 698 vagy a közösülésre 250 rokon ér-

telmü szót gyűjtöttek, addig a szerénynek vagy a kegyelemnek csak 1 megfelelője akad fattyúnyelvi anyagukban.

A *magyar fattyúnyelv szinonimái*-ban a rokon értelmű szavak csoportokba rendezett felsorolásán kívül — megkönnyítendő a keresést azok számára is, akik nem akarnak megismerkedni a szótár szerkezetének logikájával — egy „tárgymutató” is található (601–651), amelyben betűrendbe szedett köznyelvi szavak utalnak tovább a keresett (a megfelelő tematikus helyre besorolt) fattyúnyelvi szinonimákhoz. A teauruszba rendezett szavakon (és ezek logikai rendjének igen részletes bemutatásán) kívül a szótár terjedelmesebb nyelvi alakulatokat is tartalmaz: a IV. kötetben obszcén és torzított közmondásokat, mondásokat, továbbá fattyúnyelven írott verseket is találunk (579–593). Mindezeket a szótár szerkesztői kiegészítik a fattyúnyelv feldolgozott szóanyagának statisztikai-gyakorlati adataival, valamint a magyar fattyúnyelvi szókincs témaköreinek a francia argóéval való összevetésével is.

4.2.1.3. Történeti és etimológiai szótárak. A szleng szavainak történeti adatait, változását, eredetét elsődleges célként bemutatni akaró *n y e l v t ö r t é n e t i* és *e t i m o l ó g i a i* szlengszótárként leginkább ZOLNAY–GEDÉNYI fattyúnyelvi nagyszótárát (1967) említhetjük.³⁰ A *magyar fattyúnyelv szótára* magában foglalja a legtöbb ismert forrás szlengadatait, így máig ez a legteljesebb történeti szlengszótárunk, amely — megadva azok előfordulási idejét — felsorolja az egyes címszavakra talált összes adatot (írás- és alakváltozatokat, különböző jelentéseket), és egyúttal szófejtő szótárként is használható, hisz minden szóhoz igyekszik etimológiát adni. Szerkesztőinek alaposágát mutatja, hogy az idegen eredetű szlengszavak származásának megállapításához 95 külföldi szlengszótárt dolgoztak fel, és összeállítottak egy 130 oldalas cigány–magyar szótárt is, a belső keletkezésű szavak magyarázatához pedig egy olyan szóalkotási rendszerezést készítettek, ami tartalmazza a fattyúnyelvben előforduló, de a sztenderd nyelvtanokban nem tárgyalt szóalkotási módokat is.

ZOLNAYÉK fattyúnyelvi szótára mellett a KIS TAMÁS szerkesztette szótárakban (vö. KIS 1991, 1992, ZOLNAY–GEDÉNYI 1996, SZABÓ E. 2008) fordulnak elő aránylag nagyobb számban etimológiai megjegyzések. Ezek a kötetek leginkább az értelmező kéziszótár (vö. ÉKsz.²) gyakorlatához hasonló technikát alkalmazva (az értelmező rész után álló szögletes zárójelben, rövidítésekkel, tömören) igyekeznek címszavaik etimológiáját megadni, vagy legalább a szó keletkezésének módjára utalni.

Egy szlengszótár természetesen csak akkor tekinthető valódi történeti vagy etimológiai (esetleg történeti-etimológiai) szótárnak, ha a szócikkeiben követke-

³⁰ Köznyelvi etimológiai szótáraink is tartalmazzák néhány közkeletű szlengszavunk etimológiáját például a TESz.: *balek, bratyi, brígó, buli, cucc, csaj, dumál* stb.; az EWUng. közel száz új címszava között is akadnak szlengszavak, pl.: *kégli, krapek, mószerol, piti* stb. (vö. ZAICZ 1991: 655).

zetesen bemutatja a szleng szókészletének múltját, változását (minél korábbról és minél teljesebb adatoltsággal), illetve ha minden szócikkében feltárja a tárgyalta szlengszavak eredetét, etimológiáját. Ezeknek a kritériumoknak csak ZOLNAYÉk említett munkája tesz eleget, azonban sok további szlengszótárban találunk több-kevesebb következetességgel beépített etimológiai megjegyzéseket (ritkábban időponthoz kötött történeti adatokat), még ha nem is minden szócikkben szerepelnek efféle információk, és ha e szótáraknak nem is elsődleges célja a szlengszavak történetének, változásának bemutatása.

Néhány szlengszótár viszonylag következetesen helyez el szócikkeiben kisebb etimológiai utalásokat. JENŐ–VETŐ (1900) és FAZAKAS argószótára (1991), továbbá TIMÁR–FAZAKAS munkája (2003) például általában jelöli az idegen eredetű szlengszavak átdó nyelvét. Ezek a szótárak valódi szófejtést nem adnak, többnyire még az átdó alakot sem közlik, csak a forrásnyelvre utalnak.

Némely diáknyelvi szótárunk (DOBOS 1898, HOFFMANN 1996) szófejtései és eredetmagyarázatai nemcsak a jövevényszavakra terjednek ki, ellenben sokkal esetlegesebbek, mert leginkább csak azokról a szavakról adnak etimológiai magyarázatokat, amelyekről valami érdekességet tudnak közölni. DOBOS például előszeretettel szól a tájszógyűjteményekből már adatolt diáknyelvi szavakról (vö. *befűteni*, *belebőszülni*, *brugó*, *budli* stb.) vagy azokról, amelyek KLUGE német diáknyelvi szótárában (1895) is megtalálhatók (vö. *famulus*, *filiszter*, *pumpolni*, *randált csapni*).

Lényegében etimológiai magyarázatoknak tekinthetjük MATIJEVICS diáknyelvi szótárában a szókincs gazdagításának módjait bemutató fejezetet is (1972: 25–77). Efféle, a szóalkotás módjait elemző fejezettel egyébként több más műben is találkozhatunk a szótári részt kísérő tanulmányokban, ezeket azonban nem számítottam az etimológiákat is adó szótárak közé, mert — ellentétben MATIJEVICS munkájával — nem szócikk formában dolgozzák fel a szóeredet kérdését.

Történeti szótárként ZOLNAY–GEDÉNYI nagyszótára mellett — a fogalmat némiképp tágabban értelmezve — még KIS TAMÁS katonai szlengszótárának második kiadását (KIS 2008a) említhetjük meg: ennek a munkának nagyjából fél évszázadot felölelő adatai a használat évtizedére utaló jelzésekkel vannak ellátva, így ez a mű, ha egy rövid korszakra érvényesen is, de mégiscsak megfelel annak a történeti szótárakkal szemben felállított követelménynek, hogy a vizsgált nyelvváltozat „szókészletének múltját fejlődésében, változásában” bemutassa (H. BOTTYÁNFY et al. 1987: 33).

4.2.1.4. Frazeológiai szótárak. Szólásokat, közmondásokat, szállóigéket, rigmusokat, találós kérdéseket és egyéb frazeológiai egységeket a legtöbb magyar szlengszótár tartalmaz, azonban ZOLNAY VILMOS és GEDÉNYI MIHÁLY: *Szólásmondások a budapesti fattyúnyelvben* c. munkáján (1961) kívül nincs kizárólag frazémákat feldolgozó szlengszótárunk. ZOLNAY és GEDÉNYI a felvett kifejezé-

seket szigorúan első szavuk/szavaik alapján állították ábécérendbe (ennek megfelelően a határozott névelővel kezdődőek, pl. *a béka sleppjénél van* 'lecsúszott, rossz helyzetben van', *a bolha köhög* 'lekicsinylő mondás valakire' (5) az „A” betűhöz vannak sorolva). Amennyiben az egyes szólásmondások több alakváltozatban is belekerültek a szótárba, akkor ezeket utalásokkal kapcsolták a magyarázatot tartalmazó szócikkhez. Az egyes frazémákat a szerzők ún. „csoportjelzésekkel” látták el (ált., tolv., kártya stb.), azaz megadták azt a szlengtípust, amelyből az adott kifejezést merítették. Emellett természetesen közölték a bemutatott szólásmondás jelentését is, továbbá az értelmezés mellett jelezték, ha már nem használt, elavult frazémáról van szó.

Ezen a ZOLNAY-ék készítette „tisztán” frazeológiai szlengszótáron kívül csak olyan gyűjteményekkel találkozhatunk, amelyekben mintegy mellékletként, önálló fejezetben szerepelnek a frazéma jellegű szlengkifejezések (ilyenek például RÓ-NAKY EDIT szótárai), azonban ezek a munkák többnyire nem minősíthetők még korlátozott értelemben sem frazeológiai szótáraknak vagy szójegyzékeknek, mert elrendezésük esetleges, nem szótár jellegű, így az egyes kifejezések kikeresése is meglehetősen nehézkes bennük.

A frazeológiai szlengszótárak hiányának oka minden bizonnyal az, hogy a szleng szavai és egy szónál terjedelmesebb kifejezései erősen összefüggenek, nagyon nehezen választhatók szét, ha ezt nem mechanikusan kívánjuk elvégezni. Számtalan olyan fordulatot ismerünk a különböző szlengekben, ahol ugyanazt a jelentést egy szóval és többszavas fordulattal is ki lehet fejezni (vö. *télakol ~ télakot vesz* 'megszökik', *rokkázik ~ nyomatja a rokkát* 'nyalizik' stb.), vagy az is gyakori, hogy az adott szlengszó különböző szólások részeként, eredeti jelentésének témaköréhez szorosan kapcsolódva is felbukkan (*kavar* 'kotnyeleskedik': *kavar, mint a mérgezett egér; kopasz* 'újonc katona': *Sír az öreg ágya, kopasz fekszik rája; A kopaszok veszekednek, az öregek leszerelnek* stb.). A szónál terjedelmesebb kifejezéseket és a szónyi terjedelmű lexémákat összefüggéseik miatt tehát célszerű együtt, egyetlen szótári részen belül tárgyalni.³¹ Ezeknek az eltérő

³¹ Az sem tekinthető a legjobb megoldásnak, ha a szótár egy elkülönített részében sorolódna fel a vizsgált szleng állandósult szókapcsolatait, mint a ZOLNAY–GEDÉNYI-féle *A magyar fattyúnyelv szótára*-ban (1967), amelyben a XXI. kötet tartalmazná — a szerzők előzetes tervei és az első kötetbeli útmutató szerint — a névelő nélkül három szónál hosszabb kifejezéseket. (A valóságban a frazémáknak ez a szószám alapján történő feldolgozása nem valósult meg: különösebb ellenőrzés nélkül is rögtön látszik, hogy a rövidebb, akár egyszavas frazémák is [pl. *Túró(t)!*, 290. lap] belekerültek a szótárnak ebbe a részébe. Ennek okát nem ismerjük. Gondolhatnánk, hogy a szólásmondásokat tartalmazó kötet készítésének idején (ellentétben az első kötetben megfogalmazott elképzelésekkel) már egy önállóan is megálló frazeológiai szótár elkészítése volt a szerzők célja. Ennek azonban ellentmond, hogy *A magyar fattyúnyelv szótára*-nak ez a XXI. kötet teljes egészében azonos a *Szólásmondások a budapesti fattyúnyelvben* c. (1961) munkájukkal. Ez természetesen fölöttébb kétséges teszi, hogy önálló frazeológiai szótárunk valóban csak budapesti anyagot ölelne fel, de ha mégis így lenne, akkor azt kell valószínűsíteniünk, hogy nagyszótárunk XXI. kötet nem tartalmazza a nagyszótár teljes frazémaanyagát.)

terjedelmű nyelvi egységeknek (szavaknak és szó szerkezeteknek) az együtt való kezelésében problémát egyedül a frazémáknak a betűrendbe sorolása szokott okozni, jóllehet erre a magyar szólás- és közmondásgyűjtemények (az értelmező szótárakhoz hasonlóan) egy régóta ismert, jól használható technikával szolgálunk: eszerint a kifejezések ábécérendbe való illesztésének legcélszerűbb, a visszakeresést megkönnyítő és egyúttal az összefüggésben lévő kifejezéseket is együtt tartó eljárása az első állandó főnévi elemnek vagy a szókapcsolat legjellemzőbb szavának a vezérszóvá minősítése és a frazéma ez alá történő elhelyezése, amit a további fontosabb szavaknál utalások elhelyezésével kell kiegészíteni (ld. pl. O. NAGY 1982: 22–23). Ezt a megoldást bizonyára nem minden szótárkészítő gondolja követendőnek, mert emellett még manapság is gyakran előfordul az a ZOLNAYÉKTÓL látott eljárás, hogy a szótár összeállítója az egész kifejezést „címszóvá” teszi, és ennek megfelelően illeszti be a betűrendbe.³²

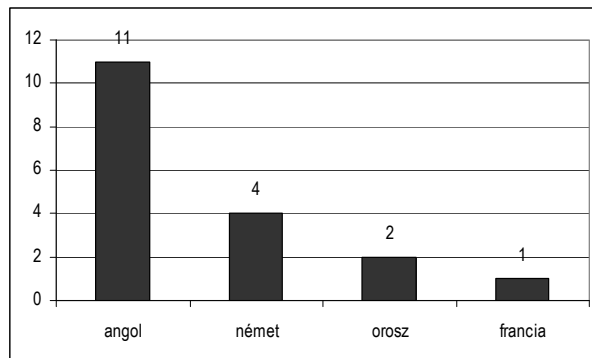
4.2.2. Kétnyelvű szlengszótárak

Kétnyelvű szlengszótáraknak azokat a munkákat tekinthetjük, amelyekben a bemutatni szándékozott (címszóként szereplő) szlengszavakat egy másik nyelven értelmezik.³³ A magyar szlengszótárak hosszú időn keresztül többségükben egynyelvű szótárak voltak, a kétnyelvű szlengszótárak típusa — ha THIELE (1882) és WHITE (1960) munkájától eltekintünk — teljesen új a magyarországi szlengkutatásban. Az utóbbi huszonöt évben bekövetkezett elterjedésüket elsősorban minden bizonnyal az idegennyelv-tanulásnak és az interneten szabadon elérhető zenéknek³⁴, filmeknek stb. köszönhetik, hiszen egy idegen nyelv hétköznapi beszélt változatának megismerésében nagyon jól használhatók. Természetesen nemcsak a nagyközönségnek, hanem szűkebb szakmai körnek készült szótárak is akadnak ezek között a munkák között, amelyeknek túlnyomó többsége, mint a 6. ábrán is látszik, angol–magyar kétnyelvű szótár:

³² Ez a nem túl szerencsés eljárás látható például PARAPATICS ANDREA szótárában (2008) is, amelyben így egy „címszó” a *meresztí a seggét, a se kép, se hang, a van benne [egy-két, egypár] vonó* stb. Ezzel az eljárással a legfőbb gond az, hogy a szólások, kifejezések nagyon gyakran több (szórendi) változatban is élnek, ezért egyáltalán nem biztos, hogy az olvasó pont azzal a kezdőszóval fogja keresni az adott szó szerkezetet, mint amivel a szerző megadja. Korántsem evidens, hogy például a határozott névelővel kezdődő kifejezéseket (*a két szép szeméért, a levegőben lóg*) az a szerint célszerű besorolni. Az utóbbi kifejezés szócikke mutatja is ezt, ugyanis az A betűs szavak közé helyezett *a levegőben lóg* mellett felsorolt *lóg a levegőben* alakváltozatot hiába keresnénk az L betűnél, ha mi épp a második helyre rangsorolt alakot szeretnénk megtalálni. (Ld. még KIS 2008b: 91–92.)

³³ Bonyolítja a kérdést az a korábban már említett eset, amikor egy szótár például az angol vagy a német stb. szlenget kívánja bemutatni úgy, hogy magyarázataiban ezekhez az idegen nyelvi szlengkifejezésekhez magyar köznyelvi értelmezést rendel. Ebben az esetben a magyar szleng semmilyen formában nem fordul elő ezekben a munkákban, azaz igazából ezek nem is a magyar, hanem az angol, a német stb. szleng szótárjai. Erről ld. a 12–13. lapon írottakat!

³⁴ Ld. például a Rapnyelv.hu oldalon posztolt fordításokat, elemzéseket, amelyek némelyike igen alapos idegen nyelvi szlengismeretet mutat.

6. ábra: A kétnyelvű szlengszótárak megoszlása

4.2.2.1. Kétnyelvű szlengszótáraink többsége lexikográfiai szempontból értelmező szótárként írható le. Ezeket a kétnyelvű szótárakat a szótártani szakirodalomban *fordítói szótárak*-nak is nevezik, én azonban a *fordítói szótár* kifejezést csak azokra a két- vagy többnyelvű szlengszótárakra használom, amelyekben a forrásnyelvi szlengszó jelentéseként megadott célnyelvi kifejezés is szlengszó, azaz egymás szlengbeli fordításaként foghatók fel (vö. orosz *бабёнок, бабёц* = *baba, bébi, bige*: FENYVESI 2001: 29). Azokat a szótárakat viszont, amelyekben a célnyelven nem szlengmegfelelőt adnak meg jelentésként, hanem a célnyelvi sztenderden *é r t e l m e z i k* a forrásnyelvi szlengszót, kétnyelvű értelmező szótáraknak tekintem (vö. német *Kabore* = „a hely a hová a tolvajok a lopott tárgyakat vagy a betöréshez szükséges eszközöket elrejtik vagy elássák”: THIELE 1882: 36; magyar *mazli* = good luck: WHITE 1960: 31).

Mindezeket figyelembe véve akár azt is mondhatnánk, hogy valódi kétnyelvű szlengszótáraknak csak a fordítói szótárakat számíthatjuk, hiszen kizárólag ezek azok, amelyekben szlengmegfelelők szerepelnek mindkét nyelv oldaláról. Ilyen valódi, tisztán fordítói szlengszótárakat azonban nem találunk a kétnyelvű szótárak között, és valószínűleg soha nem is fogunk, ugyanis egy-egy nyelv szlengszavai gyakran olyan speciális területeket fednek le, amire a másik nyelvben nincs szó se a szlengben, se az adott nyelv más változataiban. (Vö. magyar katonai szleng *kanalazás* 'az áldozat csupasz hasának egy kanál homorú oldalával történő nagyon gyorsan ütögetése' vagy orosz tolvajnyelvi *бoey* [tkp. *harcos*] 'a tolvajbíróóság ítéleteinek végrehajtója'.) Az efféle szavak miatt elkerülhetetlen, hogy a kétnyelvű szlengszótárak mindig kevert típusként jelentkezzenek.

A kétnyelvű szlengszótárak közel kétharmada magyar–angol vagy angol–magyar, magyar szlengkifejezéseket elsősorban természetesen a magyar–angol szótárak tartalmaznak (WHITE 1960, ANDRÁS–KÖVECSES 1989, 1994, KÖVECSES 2006b; vö. ANDRÁS–KÖVECSES 1991, 1995, Szleng szótár 1998, KÖVECSES 2006a, TAKÁCS 2002, MAGYAR 2003, GERENCSEN 2004).

További magyar szlenget tartalmazó, nem angol párú kétnyelvű szlengszótár még: magyar–német: DAHN 1999, MAGYAR 2003, német–magyar: PÁTRÓVICS 2004, magyar–francia: SZABÓ D. 2004, valamint orosz–magyar: FENYVESI ISTVÁN 2001.

4.2.2.2. A kétnyelvű szlengszótárak lexikográfiai típusuk szerint leggyakrabban értelmező szótárnak tekinthetők, azonban találunk közöttük néhány *s z i - n o n i m a s z ó t á r t* is. Ilyen a *Magyar–angol szlengszótár* (alcíme szerint: *Hungarian–English Thesaurus of Slang*: ANDRÁS–KÖVECSES 1989 és 1994), amelyben „a magyar szavak nem egyenként vannak megfeleltetve egy (vagy több) angol szónak — mint a szokványos kétnyelvű szótárakban —, hanem újszerű módon a szótári egységek (szavak, kifejezések, idiómák) mindkét nyelven általában egyszerű magyar, ill. angol köznyelvi szavak (fogalmak) alá vannak csoportosítva” (i. m. 9), a szótárba felvett szlengszavak megtalálását pedig mutatók segítik a szótár végén. Ebből az eljárásból az következik, hogy a használó ezt a munkát hagyományos (1) magyar értelmező, (2) magyar és angol szinonima-, valamint (3) magyar–angol kétnyelvű szótárként is forgathatja (uo.).

Ugyancsak a magyar szleng szinonimaszótárai közé sorolhatjuk az említett mű „párját”, az *Angol–magyar szlengszótár-t* is (ANDRÁS–KÖVECSES 1991 és 1995), amely egy-egy angol kifejezéshez általában több magyar szlengmegfelelőt is sorol, míg FENYVESI ISTVÁN *Orosz–magyar és magyar–orosz szlengszótár*-ának (2001) magyar–orosz részében az orosz szleng rokon értelmű kifejezéseit találhatjuk meg a magyar köznyelven megadott jelentésük alá sorolva.

A kétnyelvű értelmező szlengszótárak számához (17) képest meglehetősen kicsi a szinonimaszótárak száma (6), ám még inkább igaz ez azokra a kétnyelvű szótárakra, amelyek *e t i m o l ó g i a i* magyarázatot is adnak. Efféle, a szóeredetet is közlő kétnyelvű szlengszótárunk mindösszesen kettő van: THOMAS C. DAHN (1999), valamint SZABÓ DÁVID (2004) munkája. Szócikkeinek túlnyomó többségében mind a két szótár megadja a tárgyalt szlengszó rövid etimológiáját, és ezen túl mindkét szótár további igen jól használható adatokkal szolgál a szavak keletkezési módjáról: a DAHN-szótár egy függelékben az átadó nyelvek szerint csoportosítva is felsorolja a magyar szleng *e* szótárban bemutatott, más nyelvekből átvett kölcsönszavait (322–325), SZABÓ DÁVID könyvének jelentős része pedig — nem szócikkés formában — épp a magyar szleng szavainak keletkezését tárgyalja, egyes fejezeteiben részletesen olvashatunk a jövevényszavak, valamint az alaki és jelentésbeli szóalkotás kérdéseiről.